

na 80 originálních exponátů z Rodinného archivu toskánských Habsburků. Řadu z nich může v kopii návštěvník při prohlídce zámku shlédnout v trvalé expozici.

Výstava byla koncipována tak, aby ukázala vztah všech protagonistů k zámku Brandýs nad Labem. Tímto způsobem splnil Národní archiv v Praze dluh k tomuto půvabnému a historickému místu ve středních Čechách, v němž našli toskánské Habsburkové útočiště a silné zázemí.

Na okraj prvního svazku druhé vydání Soupisu poddaných podle víry z roku 1651 Boleslavsko 1 – 2

Zpracovala Alena Pazderová,
Národní archiv v Praze 2005.

Jaroslav Šulc

V krátké době po vydání závěrečného svazku edice Soupisu poddaných podle víry z roku 1651, která odborné i laické veřejnosti v úplnosti zpřístupnila jeden z našich nejceněnějších pramenů hromadné evidence obyvatelstva z období raného novověku, přistoupil Národní archiv k přípravě nového vydání již rozebraných dílů. Na sklonku roku 2005 byla nová řada otevřena dvousvazkovým soupisem pro Boleslavský kraj, připraveným péčí Aleny Pazderové.

O úspěšnosti a užitečnosti celého edičního podniku pro český historický výzkum není třeba pochybovat. Soudě dle hodnocení recenzentů nebyl přínos edice znehodnocen ani drobnými nepřesnostmi v určování lokalit nebo nedostatky rejstříků některých dílů, které podnik podobného rozsahu vždy v určité míře provázejí.¹ Vděčíme za to především vesměs peč-

---

¹ Jednotlivé svazky soupisu byly průběžně recenzovány především v časopise *Historická demografie* z let 1994 – 2004. Nejčastějším recenzentem byl Eduard Maur.

livé a svědomité práci všech editorek. Náročnější uživatel by snad mohl i u vědeckopopulární edice požadovat obsáhlejší poznámkový aparát textového či věcného rázu, na druhé straně ale úsporně zvolený aparát urychlil přípravu jednotlivých svazků edice, vydávaných v rychlém sledu v průběhu let 1993 – 2003. Mohl tak být splněn hlavní záměr, totiž nahradit originál pramene, jehož fyzický stav byl dlouhodobě ohrožován velkým zájmem ze strany badatelů.²

Význam Soupisu poddaných podle víry z roku 1651 pro sociální, hospodářské a církevní dějiny, pro historickou demografii či jazykovědu byl pochopitelně dostatečně znám již dlouhou dobu před jeho edičním zpřístupněním.³ Ani dnes, kdy se historická věda pod vlivem změny paradigmatu odklání od strukturálních výzkumů a před prameny hromadné evidence dává přednost svědectvím, jež umožňují ozřejmit strategie a jednání přirozených sociálních útvarů a jednotlivců z perspektivy jich samých, neztrácí soupis na vysoké výpovědní hodnotě. Ukazuje to stálý zájem historiků o jeho využití, který byl od první poloviny 90. let 20. století patrný především na poli výzkumu dějin rodiny a sociálních dějin. Ediční zpřístupnění soupisu tomu vytvořilo vynikající předpoklady. Zkoumání rodinných forem předmoderní společnosti, respektive snaha o nalezení konkrétních vzorů demografického chování vázaných na jisté typy v utváření a vnitřním členění rodiny jako základního článku sociální struktury každé společnosti, u nás v devadesátých letech nabylo na intenzitě.⁴

---

² K tomu srov. *Soupis poddaných podle víry z roku 1651*. Boleslavsko 1. Ed. Alena Pazderová, Praha 2005, s. 11.

³ K situaci na počátku 70. let 20. století Maur, Eduard. *Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. Století*. *Československý časopis historický* 19, 1971, s. 839–870. Většího využití se pramen dočkal od přelomu 60./70. let 20. století v historicko-demografickém bádání a ve výzkumu vývoje sociálních struktur. O těchto pracích informují Cerman, Markus – Matušíková, Lenka – Zeitlhofer, Hermann. *Projekt „Sociální struktury v Čechách“*. *Rozbor pramenů s použitím počítače*. *Archivní časopis* 49, 1999, s. 107–128, 171–190, zde s. 112–119.

⁴ Srov. Horský, Jan. *Studium rodinných struktur v raném novověku v českém prostředí (Přehled bádání za uplynulých 10 let)*. In: *Česko-francouzský dialog o dějinách evropské rodiny*. *Cahiers du CEFRES* no. 22. Praha 2001, s. 33–52; Grulich, Josef. *Historická demografie a dějiny rodiny v Evropě a v České republice po roce 1950*. *Historická demografie* 26, 2002, s. 123–146; Horský, Jan – Maur, Eduard. *Die Familie, Familienstrukturen und Typologie der Familien in der böhmischen Historiographie*. *Historická demografie* 17, 1993, s. 7–35.

Prvotním úkolem bylo ověření již dříve předpokládané příslušnosti valné části českých zemí k tzv. severozápadnímu typu utváření rodiny, který byl vedle jiného charakterizován převahou jednodušších typů domácností, relativně vyšším sňatkovým věkem a existencí čelední služby, a to na rozdíl od tzv. typu jihovýchodního, kde naopak měly převládat komplikovanější rodinné struktury a existovala tendence k brzkému uzavírání sňatků. České bádání tak současně získalo možnost přispívat k ověření explanační relevance některých typologií a výkladových modelů, spojovaných v západní historiografii se jmény Petera Lasletta, Michaela Mitterauera, Johna Hajnala nebo Hanse Medicka.⁵ Byly to právě rozbor vybraných lokalit ze Soupisu poddaných podle víry z roku 1651, které se staly podkladem těchto výzkumů. Vedle toho, že český vývoj zařadily z hlediska typologie domácností jednoznačně do západoevropského kontextu, v otázce sňatkového věku potvrdily dřívější zjištění, že Čechy ležely svými hodnotami na půli cesty mezi modely vytvořenými pro „východ“ a „západ“.⁶ S otázkou sňatkového věku také úzce souvisí teoretický model vzorů utváření rodiny zkonstruovaný pro tzv. protoindustriální oblasti Hansem Medicem, který kladl do souvislosti proces protoindustrializace s proměnami rodinných strategií, snižováním sňatkového věku a růstem natality. Také jemu byla v posledních letech opakovaně věnována pozornost. Kromě jiného se přitom projevila možná nebezpečí spojená se zobecňováním zjištění plynoucích jen ze soupisu a z přecenění vypovídací hodnoty tohoto pramene pro zařazení českých zemí do širšího evropského kontextu. Dílčí analýzy totiž již dříve poukázaly na vysoké zastoupení vdancých žen v nízkých věkových skupinách v agrární oblasti úrodného Polabí po skončení třicetileté války. Vysvětlení tohoto jevu nabídl rozsáhlý výzkum sledující vývoj přirozené měny obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století,

⁵ Základní charakteristiku „západního typu“ s odkazy na příslušnou zahraniční literaturu přináší Horský, J. *Studium historického utváření rodiny v 16. až 18. století. Demografie* 38, 1996, s. 165–172. Aktuální výsledky zahraničních výzkumů utváření historické rodiny shrnují Gestrich, Andreas – Krause, Jens-Uwe – Mitterauer, Michael. *Geschichte der Familie*, Stuttgart 2003.

⁶ Většina těchto prací byla publikována od počátku 90. let 20. století ve sborníku *Historická demografie. Na tomto místě není možné podat jejich výčet. Srov. přehledy zmíněné v poznámce 4. Již na přelomu 60. a 70. let položil základy zkoumání vazeb demografického chování na typologii utváření rodiny svými výzkumy komorních velkostatků Eduard Maur. Srov. Maur, Eduard. *Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 3, *Studia Historica* VIII., 1972, s. 9–80.*

z něhož vyšlo najevo že populační růst zemědělských oblastí po roce 1650 byl především důsledkem vyšší míry válečné devastace.⁷ Na data soupisů byla aplikována také teorie tzv. „ekotypů“ Michaela Mitterauera, která rovněž vycházela z předpokladu korelace demografického chování a ekonomických makrostruktur. Testována byla především vazba různých ekotypů na zastoupení a skladbu selské čeledi a i v našich poměrech byla shledána relevantním a užitečným modelem, třebaže, jak bylo konstatováno, v praxi se jen zřídkakdy setkáváme s čistými typy.⁸ Posledně zmíněná studie vznikla v rámci mezinárodního projektu „Soziale Strukturen in Böhmen“, realizovaného v průběhu 90. let na bázi společného výzkumu českých, rakouských, německých a anglických historiků. Projekt si kladl za cíl na srovnávacím základě zmapovat problematiku vývoje venkovských sociálních struktur zkoumaných prostřednictvím lokálních sond, které měly postihnout specifika hospodářského a sociálního vývoje různých oblastí Čech. Autoři studií vycházeli jednak z jednotného souboru pramenů, tvořeného Berní rulou, Tereziánským katastrem a Soupisem poddaných podle víry z roku 1651, kombinovaného v rámci lokálních a tematicky úžeji vymezených studií také prameny místní proveniencie. V rámci projektu tak mohla být problematika vývoje rodinných struktur zasazena do širšího kontextu ekonomického a sociálního vývoje příslušných oblastí a zkoumání byla podrobena další kritéria, jež ovlivňovala vzory utváření rodiny a demografického chování (např. dědická praxe).⁹

---

⁷ Dokoupil, Lumír – Fialová, Ludmila – Maur, Eduard – Nesládková, Ludmila. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha 1999, hlavně s. 107–113.

⁸ Tento výzkum provedl Maur, E. Čeled' a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651. *Historická demografie* 23, 1999, s. 98–100. K „ekotypům“ také Horský, Jan – Sedláčková, Iva – Seligová, Markéta. Ein einheitliches „Altes demographisches Regime“ oder die Bindung eines demographischen Verhaltens zu „Ökotypen“. *Historická demografie* 20, 1996, s. 57–91.

⁹ Výsledky projektu jsou představeny ve sborníku Cerman, Markus – Zeitlhofer, Hermann (Hg.). *Soziale Strukturen in Böhmen. Ein regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Gutsherrschaften 16.–19. Jahrhundert*, Wien – München 2002; dále Cerman, Markus – Maur, Eduard. *Proměny vesnických sociálních struktur v Čechách 1650–1750*. *Český časopis historický* 98, 2000, s. 737–774; Cerman, M. – Luft, R. (Hg.). *Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im „Alten Reich“*. *Sozialgeschichtliche Studien zur Frühen Neuzeit*, München 2005; kriticky výsledky projektu v recenzi reflektoval Jan Horský v *Historické demografii* 26, 2002, s. 201–210.

Potenciál soupisu nebyl uvedenými pracemi samozřejmě zdaleka vyčerpán. Z hlediska studia rozličných kritérií, která působila na utváření rodinných struktur a vzorů či strategií demografického chování bude i nadále třeba lokálních sond, realizovaných pokud možno v kombinaci s dalšími dostupnými zdroji poznání. Vedle toho pramen přináší vhodný materiál také pro další závažné otázky sociálních dějin raného novověku, ať už se jedná o problematiku účasti rozličných sociálních kategorií obyvatelstva na různých typech čelední služby, problematiku migrací, postavení ženy a dítěte v hierarchii hospodářských a sociálních vztahů, etnickou skladbu obyvatelstva, stav farní sítě po skončení třicetileté války, vazby náboženské identity obyvatelstva ve vztahu k jeho ekonomickému, sociálnímu a rodinnému statutu nebo též např. v poměru k prostorové hierarchii (působení centrálních míst) a specifikům historického vývoje (jako vysvětlení koncentrace nekatolíků na některých panstvích), případně též vliv rekatolizace na mentalitu různých vrstev obyvatelstva (rozbor křesťanů jmen dětí). Pozornost by se rovněž měla soustředit na lepší poznání pozice podruhů a osob na výměnku v životě příslušných kolektivů a jejich účasti na rodinných strukturách, na řadě míst se nabízí možnost studia rodinné skladby židovské menšiny. Je nesporné, že vydání všech svazků soupisu vytvořilo velmi vhodné podmínky pro uplatnění komparativního přístupu. Stejně tak ale nelze pochybovat o tom, že tyto možnosti by ještě více prohloubilo případné vydání celé edice na elektronickém nosiči v takové podobě, která by uživatelům umožňovala hromadné zpracování dat soupisu a statistické vyhodnocení bez nutnosti časově i jinak náročného mechanického přepisu dat. Vzhledem k tomu, že edice byla zpracovávána za pomoci výpočetní techniky a Národní archiv disponuje daty soupisu uloženými na elektronických nosičích, elektronické vydání by nebylo patrně nijak zvlášť technicky ani finančně náročným počinem a stalo by se jistě cenným a vítaným završením celého edičního podniku.

Zhodnocení svazků pro Bolešlavský kraj již před časem provedl Eduard Maur.¹⁰ Lze jen souhlasit, že soupis je vybaven informačně hodnotnou předmluvou, která oproti prvnímu vydání doznala jen dílčích úprav.¹¹ Pozornosti by neměla uniknout změna v identifikaci lokalit, které již nejsou určovány podle statistického lexikonu obcí z roku 1982, ale podle aktuálnějšího lexikonu z roku 1992, případně též podle Retrospektivního

¹⁰ Recenze byla publikována v *Historické demografii* 19, 1995, na s. 229–231.

¹¹ Drobné opravy se týkají např. uložení pramene v Národním archivu (s. 4), data vydání patentu českých místodržících, který nařizoval vyhotovení soupisu (s. 3) nebo užití názvů některých lokalit (porůznu).

lexikonu obcí ČSSR 1850–1970 a některých starších místopisných příruček.¹² Tím se dostáváme k patrně nejvýraznější inovaci reedice soupisu pro Boleslavsko, jíž jsou práce na rejstříku míst. Ten byl doplněn o lokality obsažené v textu soupisu, jež v rejstříku prvního vydání scházely, což se na první pohled projevilo např. u evidence dvorů, ale i jinde. Rejstřík byl rovněž obohacen o řadu vsí, které v první vydání zůstaly neidentifikovány, a to v těch případech, kdy pramen jako sídelní jednotku neuvádí ves, ale rychtu zahrnující několik sídlišť. U řady míst se v rejstříku objevují další varianty v názvu sídlišť.¹³ Uživatelé soupisu jistě ocení možnost rozlišení vsí náležejících k jednotlivým rychtám u rozsáhlého panství Hrubý Rohozec a Semily nebo výčet sídlišť náležejících k panství Březno, kde určení vsí v originále soupisu rovněž schází.¹⁴ Podobně vstřícným krokem vůči badatelům je nová podoba obsahu edice na konci druhého svazku, který umožňuje rychlou orientaci,¹⁵ laická veřejnost pak má možnost seznámit se v nově připojených fotografických reprodukcích se strukturou zápisů v originálu pramene.¹⁶ Nakonec bych zmínil rovněž nově připojený anglický překlad úvodní studie a poznámkového aparátu, který usnadní práci s edicí těm zahraničním uživatelům, kteří neovládají český nebo německý jazyk.¹⁷

---

¹² *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Boleslavsko 1. Ed. Alena Pazderová, Praha 2005, s. 12.*

¹³ *Tamtéž*, s. 715–734.

¹⁴ *Tamtéž*, s. 535–593, 37–40.

¹⁵ *Tamtéž*, s. 737.

¹⁶ *Tamtéž*, s. 737.

¹⁷ *Tamtéž*, s. 738–739.

*Soupis poddaných
podle víry z roku 1651,
Boleslavsko, 2 svazky.
Publikace je součástí
souborné systematické řady.*

Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793, I–V, edice pramene, Národní archiv Praha, 2002–2005

Karel Koucký

V minulém roce 2005 jsme měli možnost seznámit se s předposledním svazkem edice Soupisu židovských rodin v Čechách z roku 1793. Tento svazek navazuje na čtyři předchozí, které vycházely nákladem tehdy Státního ústředního archivu v rozmezí let 2002–2004. Následně připojuji stručný přehled jednotlivých svazků s datem jejich publikování, v nich zpracovaných krajů, společně s jejich editory.

- Svazek 1. (2002)
Loketský kraj (J. Boháček)
Boleslavský kraj (J. Hálek, K. Kučerová)
Budějovický kraj (V. Mádlová)
- Svazek 2. (2003)
Kouřimský kraj (M. Jiřinec, M. Řezníček)
Bydžovský kraj (Z. Vácha)
Litoměřický kraj (J. Boňková)
- Svazek 3. (2003)
Prácheňský kraj (J. Marek, K. Skalický, I. Veselá)
Berounský kraj (J. Hálek, K. Kučerová)
Táborský kraj (M. Švadlenová)
- Svazek 4. (2004)
Chrudimský kraj (M. Holý)
Plzeňský kraj (M. Wasková, J. Boháček)
Žatecký kraj (J. Boháček, V. Mádlová)
Hradecký kraj (M. Holý, R. Sádlová, M. Štěpánová)
- Svazek 5. (2005)
Čáslavský kraj (M. Holá, R. Sádlová)
Klatovský kraj (I. Ebelová, R. Sádlová)
Rakovnický kraj (M. Řezníček)

Poslední, v pořadí šestý plánovaný svazek bude věnován soupisu židovských rodin v Pražských městech, součástí bude i podrobné resumé v německém jazyce, generální rejstříky (jmenné i místní), ilustrativní mapky a nezbytná errata.

Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793 je jedním segmentem z rozsáhlého fondu Soupisů židů, který je deponován v Národním archivu. Kromě některých menších skupin písemností nebo jednotlivin tvoří zmíněný fond (sbírku) dalších 5 velkých soupisů z let 1724 (1723), 1729, 1783, 1799 a 1811. První dva, vyhotovené tzv. židovskou komisí, měly původně posloužit jako podklad k chystané redukci židovského obyvatelstva v zemi. Soupisy z 2. poloviny 18. století, respektive z počátku století 19. vzešly z činnosti českého gubernia, v tomto případě byl zohledněn především účel daňový než restrikce populační.

Soupisy židů představují v každém směru významný pramen ke studiu sociálních a hospodářských poměrů i postavení různých vrstev židovského obyvatelstva na území Čech v 18. a na počátku 19. století. Tyto materiály obsahující hromadné údaje vybízí k provádění statistických operací demografického studia, komplexní plošné podchycení židovského etnika činí z tohoto pramene vytěžitelný dokument židovské genealogie. V neposlední řadě zde máme k dispozici užitečný pramen, na základě jehož rozboru lze sledovat vývoj přístupů a jejich změn státní moci k určité skupině obyvatelstva v čase.¹

Edice Soupisu židovských rodin z roku 1793 se zdárně chopili studenti oboru archivnictví a PVH na FF UK. Vůdčím motivem projektu bylo osvojení si ediční práce s vybraným typem pramene a jeho následné zpřístupnění formou publikace. Zmíněný Soupis z 1793 byl z fondu vybrán na základě zhodnocení několika podstatných kritérií. Předně se jedná o jediný pramen svého druhu kompletně dochovaný pro všech 16 krajů, zároveň jako první z uvedených soupisů zmiňuje židovská jména korespondující s údaji obsaženými v soudobých matrikách, což z něho činí zásadní pomůcku genealogického studia, a oproti starším seznamům je charakterizován jednodušší strukturou, která zpracování jednoznačně usnadňovala.

Z úvodního stručného přehledu je patrné, že každý z edičních dílů je sestaven z několika (ze tří, v jednom případě ze čtyř) částí odpovídajícím jednotlivým krajům. Tyto části byly zpracovány podle rámcových pravidel,

---

¹ *Souhrnné informace o vzniku a významu tohoto fondu podává v předmluvě k vlastnímu inventáři A. Křepelková; Křepelková, Anita. Soupisy židů (HBS) 1724 (1723) – 1811. Inventář, Praha 1965.*

kteří autoři definovali na počátku s platností pro celou edici. Společným jmenovatelem tištěných výstupů je shodná struktura a sled oddílů (kapitol). V každém soupise nalezneme úvod, vlastní seznam židovských rodin, závěrečný sumář v tabulkovém provedení, osobní a místní rejstřík, seznam pramenů a literatury, seznam zkratk a obrazové přílohy. Náplní úvodní kapitoly jsou zpravidla informace o podobě formuláře rozesílaného guberniem (obsahuje kolonky, které ve vyplněné formě nalezneme v Soupise, tj. jméno panství nebo statku, jméno vsi, jméno židovské rodiny s dětmi s označením pořadí narození, jména svobodných židů mužského nebo ženského pohlaví, pod čí ochranu patří, zda vlastní nebo má v držbě usedlost a konečně způsob obživy), stručná analýza údajů obsažených v Soupise,² ediční poznámka, zhodnocení pramene apod. Obrazové přílohy se omezují výlučně na reprodukci jedné strany originálu Seznamu a závěrečného sumáře. Posloupnost vydávání Soupisů k jednotlivým krajům nerespektuje původní uspořádání v archivním fondu, jako hlavní faktor zde působila momentální připravenost svazků k publikaci.

Ještě než se zmíníme o některých momentech, které stojí v rámci této edice za zamyšlením, je třeba na prvním místě ocenit myšlenku i samotnou realizaci celého edičního projektu. Díky pracovnímu úsilí několika jednotlivců nám byl zpřístupněn badatelsky velmi vyčerpávací pramen, jenž s určitostí v budoucnu přispěje k rozvoji odborného poznání dějin židovského etnika v Čechách na sklonku raného novověku,³ stejně jako splní očekávanou funkci relevantní náhrady za původní listový materiál, jenž je s narůstající tendencí vystaven negativním vlivům fyzického používání. K pojetí edice jako celku nemůžeme mít zásadnější výhrady. Z „řemeslného“ hlediska je edice velice kvalitně zvládnutá. Kromě několika drobností formálního charakteru (příležitostné vkládání poznámkových odkazů před nebo za interpunkční znaménko bez zjevného pravidla, dělení úvodní kapitoly na oddíly s vlastním názvem, aniž by byly tyto názvy zmíněny v obsahu) se lze po-

² V některých případech pojetí tohoto rozboru vytváří vhodný předpoklad pro další odbornou studii, stejně jako inspiraci k dalšímu studiu zájemcům z řad historiků; viz zpracování Bydžovského kraje Z. Váchou (II. svazek edice).

³ Zběžný pohled na dosud publikované práce k danému tématu jasně dokumentuje stav směřování soudobého historického zájmu. Logicky „nepřitažlivější“ oblasti jsou zde dějiny židovského etnika v období 2. světové války, případně formování sionistického hnutí z přelomu 19. a 20. století. Silně zastoupenou složkou jsou rovněž tématické studie s regionálním zaměřením. Analytických studií mapujících komplexní dějiny židů v Čechách již není tolik, práce s tematikou raného novověku bývají pak spíše výjimkou.

zastavit pouze u pravidelného výskytu úvodních souhrnných textů v rámci každého ze Soupisů krajů, respektive u jejich obsahového sdělení. Když budeme postupně procházet všechny úvodní odstavce, jistě narazíme na řadu sdělení k vlastnímu soupisu i k historii vzniku pramene, které naše znalosti rozšíří, na druhou stranu stejně tak v mnoha bodech se budou tyto informace shodovat, a trůfám si říci, že těch druhých aspektů bude více. Teprve z předmluvy ke čtvrtému svazku je patrné, že opakování samostatného úvodu není náhodnou záležitostí, nýbrž cíleným záměrem. Protože jedním z účelů zpracování edice bylo i akcentování didaktického hlediska, studenti měli za úkol pojmout edici v komplexním záběru. Součástí tohoto záměru byla i zmiňovaná úvodní kapitola, se souhrnným kompendiem základních údajů společným všem krajům, kde by si editoři vyzkoušeli komplexní historické zpracování tématu. Zde měla být zároveň naznačena některá specifika sledovaného pramene i příslušné oblasti. Snad by bylo vhodné upozornit na tento moment již v samém počátku edice, přinejmenším bychom potom nemuseli marnit čas přemítáním, co vedlo autory k podobnému přístupu. Předpoklad výskytu konkrétních specifik jednotlivých krajů se v konečném výsledku ukázal jako oprávněný, nešťastný způsob vyjádření ovšem těmito regionálním odlišnostem neumožnil vyniknout. Neustálé opakování známých skutečností může negativně ovlivnit vnímání edice jako celku, což by bylo s ohledem na dosaženou kvalitu edičního zpracování jistě škoda. Je otázkou, zda by jedna souhrnná kapitola v úvodu každého svazku edice, která by agregovala získané informace a upozorňovala na případné odchylky, nevyřešila výše nastíněné problémy.

Na závěr bych si dovolil ve vztahu k této edici vznést k diskuzi jeden námet. Jelikož v tomto případě pracujeme s údaji hromadné povahy, které lze vyhodnocovat pomocí statistických metod, jistě by nebylo od věci v budoucnu uvažovat o zpřístupnění tohoto pramene také v elektronické podobě. Elektronický dokument díky své povaze nabízí řadu výhod, které by s určitostí posunuly naše možnosti zpracovávání a využívání recenzovaného Soupisu.

Československo-francouzské vztahy v diplomatických jednáních 1940-1945

Vydal Historický ústav Akademie věd ČR
a Státní ústřední archiv v Praze.
Praha, Karolinum 2005, 648 s.
Ed. Jan Němeček, Helena Nováčková,
Ivan Šťovíček, Jan Kuklík.

Jaroslav Pažout

Na počátku loňského roku byla za podpory Grantové agentury ČR vydána ve spolupráci Národního archivu (uváděn ještě původní název Státní ústřední archiv v Praze) a Historického ústavu AV ČR edice dokumentů, která si klade za cíl zdokumentovat vztahy mezi československou a francouzskou exilovou reprezentací od porážky Francie v červnu 1940 do konce druhé světové války. Autorský kolektiv, tvořený Janem Němečkem z Historického ústavu AV ČR, Helenou Nováčkovou a Ivanem Šťovíčkem z Národního archivu a Janem Kuklíkem z Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, jejím vydáním navázal na ediční podnik zaštitěný Ústavem mezinárodních vztahů Dokumenty československé zahraniční politiky, konkrétně na řadu B vztahující se k období druhé světové války.¹ Práce představuje plnohodnotný

---

¹ V této řadě byl dosud publikován svazek B/1: *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939 – 1940*. Ed. Jan Němeček, Jan Kuklík, Helena Nováčková, Ivan Šťovíček. Praha, Karolinum 2002, a příloha k tomuto svazku *Zápisy ze zasedání Československého národního výboru 1939 – 1940*. Ed. Jan Kuklík, Jan Němeček, Helena Nováčková, Ivan Šťovíček. Praha, Karolinum 1999.

pendant k předchozím edicím zaměřeným na československo-polské² a československo-sovětské vztahy v době války.³ Dané téma je v ní zpracováno podstatně podrobněji než ve výběrové edici dokumentů Pavla Petrufa *Politické vztahy mezi Francúzskem a Československom a Francúzskem a Slovenskom (1939 – 1948)*,⁴ jejíž časový i tematický záběr je, jak již z názvu vyplývá, širší.

Úvodní historická studie napsaná Janem Němečkem seznamuje čtenáře s problematikou vztahů mezi československým a francouzským zahraničním odbojem, které byly vedeny a do značné míry i personifikovány Edvardem Benešem a Charlesem de Gaullem. Soubor 328 publikovaných dokumentů pak umožňuje často detailně nahlédnout na jednotlivé etapy vývoje těchto vztahů. Podrobně jsou zmapována např. jednání o francouzském oduznání Mnichovské dohody nebo vzájemné snahy o obnovení předválečných spojeneckých svazků a o úpravě

---

² *Československo-polská jednání o vytvoření konfederace 1939–1944. 4 díly. Ed. Ivan Št'ovíček a Jaroslav Valenta. Praha, Historický ústav AV ČR 1994; Czechoslovak-Polish Negotiations of the Establishment of Confederation and Alliance 1939–1944. Ed. Ivan Št'ovíček a Jaroslav Valenta. Praha, Karolinum 1995.*

³ *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939–1945. Dokumenty. 2 díly. Ed. Jan Němeček, Helena Nováčková, Ivan Št'ovíček, Miroslav Tejchman. Praha, Státní ústřední archiv v Praze 1998 a 1999.*

⁴ *Petruf, Pavol. Politické vztahy medzi Francúzskom a Československom a Francúzskom a Slovenskom (1939–1948). Výber z dokumentov. Martin, Matica Slovenská 2003.*

vztahů obou států po skončení války. Zajímavá je ovšem též československá reflexe vnitřního složení francouzského odboje, jeho úsilí o dosažení mezinárodního uznání a vztahů se spojenci v protifašistické koalici. Mimo poměru k USA, Velké Británii a Sovětskému svazu jsou v některých publikovaných dokumentech podchyceny též komplikované vztahy Svobodné Francie s polskou exilovou vládou, které byly z československé strany pozorně sledovány např. v souvislosti s polským postojem k francouzskému oduznání Mnichovské dohody. Řada dokumentů se dotýká i nepříliš známého tématu působení československých představitelů ve prospěch Čechů a Slováků nacházejících se na území jižní části Francie, kterou ovládal do roku 1942, kdy byla obsazena nacistickým Německem, vichistický režim.

Publikované dokumenty byly vybrány na základě rozsáhlého výzkumu provedeného především v archivech nacházejících se na území České republiky. Jsou uloženy ve fondech Archivu Ministerstva zahraničních věcí, Národního archivu, v tzv. Benešově archivu, který byl do roku 1990 uložen v Archivu marxismu-leninismu ÚV KSČ a v současnosti se nachází v péči Masarykova ústavu - Archivu Akademie věd ČR, ve Vojenském historickém archivu, v Archivu Národního muzea atd. Pokud jde o archiválie uložené v Národním archivu, byly využity především fondy bývalého tzv. Studijního ústavu Ministerstva vnitra,⁵ konkrétně fond Hubert Ripka, na jehož pořádání v současnosti pracuje jeden ze spoluautorů edice Ivan Šťovíček, a dále fondů Státní rada Londýn a Ministerstvo vnitra Londýn, stranou pozornosti nezůstal ani fond Předsednictvo ministerské rady – Londýn. Edice vychází v první řadě z dokumentů československé provenience, doplňková rešerše však byla provedena též v některých zahraničních archivech. Za zmínku stojí především využití materiálů z archivu francouzského ministerstva zahraničních věcí (Archives du Ministère des Affaires Étrangères), které přinášejí zajímavý pohled na problematiku československo-francouzských vztahů z francouzské strany. Pro komentáře k editovaným dokumentům byl využit i výzkum provedený v amerických, britských a slovenských archivech.

---

⁵ Ke studijnímu ústavu viz článek Jana Frolíka *Osud fondů Studijního ústavu MV. Archivní časopis 44, 1994, s. 4–7.*

Dokumenty jsou opatřeny pečlivě vypracovaným poznámkovým aparátem. Kromě již zmiňovaného historického úvodu jsou součástí práce ediční úvod, poznámka o literatuře k tématu, seznam publikovaných dokumentů a jejich anglické náhradní a záhlavní registry. Cenný již sám o sobě je bezesporu podrobný osobní rejstřík. Celkově edice představuje významný přínos ke studiu mezinárodních vztahů československého zahraničního odboje v době druhé světové války, zásadním způsobem ovšem též doplňuje povědomí českého čtenáře o problematice francouzské gaullistické rezistence.

Edice JZD

Jiřina Juněcová

- **Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Podmínky pro vznik JZD – 1945.** Připravila Jana Pšeničková. Praha, Státní ústřední archiv 2003, 290 s.
- **Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Podmínky pro vznik JZD – 1946.** Připravila Jana Pšeničková. Praha, Státní ústřední archiv 2004, 374 s.
- **Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Podmínky pro vznik JZD – 1947.** Připravila Jana Pšeničková. Praha, Národní archiv 2005, 382 s.
- **Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1948–1949.** Připravily Jana Pšeničková a Jiřina Juněcová. Praha, Státní ústřední archiv 1995, 211 s.
- **Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1950.** Připravila Jana Pšeničková. Praha, Státní ústřední archiv 1998, 219 s.
- **Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1951.** Připravila Jana Pšeničková. Praha, Státní ústřední archiv 1999, 246 s.
- **Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1952.** Připravila Jana Pšeničková. Praha, Státní ústřední archiv 2000, 322 s.
- **Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1953.** Praha, Státní ústřední archiv 2002, 310 s.

Edice dokumentů Státního ústředního archivu a současného Národního archivu v Praze, jejímž záměrem bylo pokrýt a zmapovat původně československé a posléze české družstevnictví od vzniku samostatného státu do roku 1960, začala vycházet v roce 1995. Dosud vydané svazky uvedené edice zahrnují vývoj československého zemědělství od roku 1945, zemědělského družstevnictví a posléze JZD od jejich vzniku do roku 1953 v českých zemích a okrajově zachycují situaci i na Slovensku.

Obsahují doklady centrální povahy zobrazující zakládání jednotných zemědělských družstev u nás, nedůvěru zemědělců ke vznikajícím družstvům, represi ze strany státu, zvýhodňování členů JZD, přidělování strojů a hnojiv JZD, rozšiřování půdního fondu o půdu ze zkonfiskovaných velkostatků a pozemkového majetku z revize I. pozemkové reformy a celkový přechod v zemědělství od malovýroby k velkovýrobě. Výběr dokumentů edice je omezen pouze na písemnosti uložené ve fondech Národního archivu (Státního ústředního archivu), které nebyly ve většině případů dosud publikovány. Písemný materiál je řazen v jednotlivých svazcích edice chronologicky za sebou, otištěný v nezkráceném znění. Byly vypuštěny pasáže, které přímo nesouvisely s tématem sborníku, nebo se opakovaly, anebo byly již uveřejněny v tisku. V některých případech autorka upustila od přetiskování příloh nebo částí dokumentu, což také důsledně označila v textu tečkami nebo poznámkami.

Každý dokument byl opatřen pořadovým číslem a záhlavním registrem, datem a místem vzniku písemnosti, uvedením jejího typu, údaji o původci a adresátovi a stručnou charakteristikou obsahu dokladu. U každého spisu je poznamenán ve zkratce pramen, a to místo uložení, značka fondu, úložná jednotka a způsob vyhotovení dokumentu, tj. zda jde o originál, koncept, kopii, průklep, prvopis nebo kopii strojopisu, rukopis, rozmnožený strojopis, cyklostyl atd. Pomocný aparát edice se omezuje pouze na nezbytné archeografické údaje týkající se přímo určitého dokumentu. Věcné poznámky byly uvedeny, pokud si je vyžádalo znění dokumentu a jestliže bylo zapotřebí upozornit na některé věcné souvislosti. Všechny svazky zmíněné ediční řady jsou opatřeny vlastním seznamem zkratek, seznamem dokumentů, samostatným rejstříkem věcným, osobním a zeměpisným.

Prvním svazkem ediční řady dokumentů Státního ústředního archivu v Praze týkající se zemědělského družstevnictví je díl, který byl vydán v roce 2003. Zmíněný svazek zahrnuje písemnosti z roku 1945, které pojednávají o poměrech na českém venkově po ukončení druhé světové války, o přípravě a prosazování nové pozemkové reformy, o přidělování zkonfiskované zemědělské půdy, o osídlovací akci, návrzích na reorganizaci stávajících družstev, vybudování nového družstevnictví, organizování společných prací rolníků při žních a zobrazující výstavbu státních a družstevních strojních stanic a vytváření podmínek pro zakládání jednotných zemědělských družstev u nás.

Druhým dílem edice dokumentů ke kolektivizaci zemědělství uveřejněným v roce 2004 je svazek obsahující doklady z roku 1946 k probíhajícímu zakládání družstev nového typu, jako byla zemědělská družstva pro společné obhospodařování půdy, strojní družstva, elektrárenská družstva,

pokračovalo se v soutěžním hnutí, plánování, schválení dvouletého hospodářského plánu. V tomto období došlo ke zvýšené činnosti jednotlivých politických stran, a to především u KSČ. Značnou úlohu sehrály také místní a okresní rolnické komise a národní výbory. Uskutečňování nových trendů v zemědělství napomáhalo tehdy také přijímání nových zákonů a vládních nařízení.

V roce 2005 vyšel další svazek této edice dokumentů v pořadí jako čtvrtý, který pojednává o zemědělském družstevnictví roku 1947. Tehdy nadále pokračoval zápas o budoucí charakter zemědělské politiky v československém státě, 4. dubna téhož roku došlo k vyhlášení Hradeckého programu a návrhy šesti zemědělských zákonů byly předloženy k veřejné diskuzi. Doklady v tomto dílu zmíněné edice odrážejí veškeré události uvedeného roku.

Svazek edice dokumentů k zemědělskému družstevnictví obsahující doklady z let 1948–1949, byl uveřejněn v roce 1995. Zabývá se počáteční etapou kolektivizace zemědělství v českých zemích po únorových událostech roku 1948, kdy vládnoucí komunistická strana prosazovala mocenskými prostředky své pojetí tehdejší zemědělské politiky. Edice věnuje pozornost proto připomínkám předsednictva vlády a dalších institucí k návrhu zákona o jednotných zemědělských družstvech.

Další díl ediční řady vydaný roku 1998 obsahuje písemnosti z roku 1950, které se týkají zemědělského družstevnictví a které postihují zesílený tlak na rolníky, zneužívání moci a uplatňování metod manipulace ze strany KSČ a státního aparátu. Při přechodu zemědělské malovýroby na velkovýrobu v jednotných zemědělských družstvech a státních statcích byly často uplatňovány různé typy represí, ale také metody zvýhodňování velkovýroby.

Písemnosti v edici se snaží objektivně postihnout určité rysy dobrovolnosti při vstupu jednotlivců do JZD nebo přeměnu zemědělského družstva jiného typu na jednotné zemědělské družstvo, přechod JZD nižšího typu na vyšší, případně zrušení již existující družstva nebo výstup zemědělců z jednotného zemědělského družstva. Písemný materiál zařazený do tohoto svazku edice má různou vypovídací hodnotu, ale přesto odráží konkrétní jevy a rysy zmíněného období.

Svazek edice vydaný v roce 1999 zahrnuje písemnosti, které dokumentují vývoj a budování struktury jednotných zemědělských družstev v roce 1951. Písemný materiál zařazený do tohoto svazku věnuje pozornost rozvoji JZD, mechanizaci zemědělství, dalšímu tzv. zatlačování kapitalistických živlů na vesnici a snahám ze strany státu o získávání rolníků pro vstup do JZD.

Budování a dalšímu upevňování jednotných zemědělských družstev v roce 1952 je zasvěcen svazek ediční řady dokumentů k zemědělskému družstevnictví, který vyšel v roce 2000 a navazuje tak přímo na předchozí svazky uvedené ediční řady.

Vývojem JZD a jejich činností v roce 1953 se zabývá díl ediční řady, který byl uveřejněn roku 2002. Doklady v tomto svazku zobrazují události, které se týkaly dokončení počátečních fází ve vývoji jednotných zemědělských družstev. Dále líčí přípravy na I. celostátní sjezd družstevníků, posjezdové kampaně strany a vlády za upevňování a rozvoj JZD, informační zprávy o situaci na venkově a náladě obyvatelstva v ČSR.

Tento poslední vydaný svazek ediční řady k zemědělskému družstevnictví vlastně završil období 1945–1953, kdy se projevila celá řada změn v československém zemědělství. Byla provedena reorganizace stávajících družstev a jejich přeměna na typ nových družstev, revize pozemkové reformy, na jejímž základě byla zkonfiskována zemědělská půda velkostatků, vytvořily se podmínky pro zakládání přípravných výborů JZD, stále více vzrůstala nedůvěra a obavy rolníků vůči rostoucímu tlaku KSČ a zneužívání moci a represím státu při prosazování kolektivizace v zemědělství. Ve zmíněném období došlo v tehdejším zemědělství k přechodu od malovýroby k velkovýrobě.

Písemnosti obsažené v jednotlivých dílech uvedené ediční řady dokumentů k zemědělskému družstevnictví, v naprosté většině dosud nepublikované, postihují všechny konkrétní jevy a rysy v zemědělství, které se projevíly v českých zemích a částečně také na Slovensku v období 1945–1953. Představují proto velmi cenný pramen pro studium dějin našeho zemědělství a družstevnictví v letech 1945–1953, a to jak pro profesní historiky, tak pro všechny vážné badatele, kteří se zabývají uvedenou problematikou. Proto je možné jedině uvítat záměr autorky v dalším pokračování ediční řady k zemědělskému družstevnictví, která jistě přinese značný přínos pro poznání dějin našeho zemědělství i v následujícím období.

Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech

Karolína Šimůnková

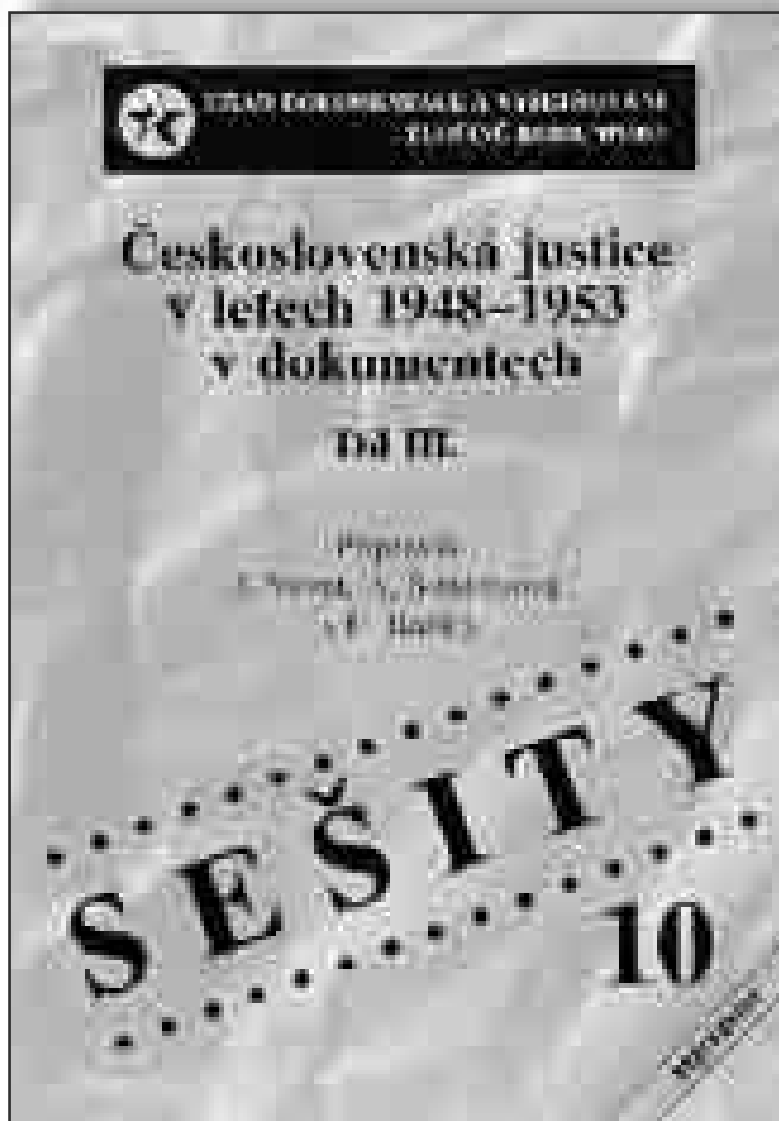
- **Díl I. Ed. Jaroslav Vorel, Alena Šimánková a kol. Praha, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR (ÚDV PČR) 2003, 415 s. (Sešity ÚDV č. 8)**
- **Díl II. Ed. Jaroslav Vorel, Alena Šimánková, Lukáš Babka. Praha, ÚDV PČR 2004, 311 s. (Sešity ÚDV č. 9)**
- **Díl III. Ed. Jaroslav Vorel, Alena Šimánková, Lukáš Babka. Praha, ÚDV PČR 2004, 479 s. (Sešity ÚDV č. 10)**

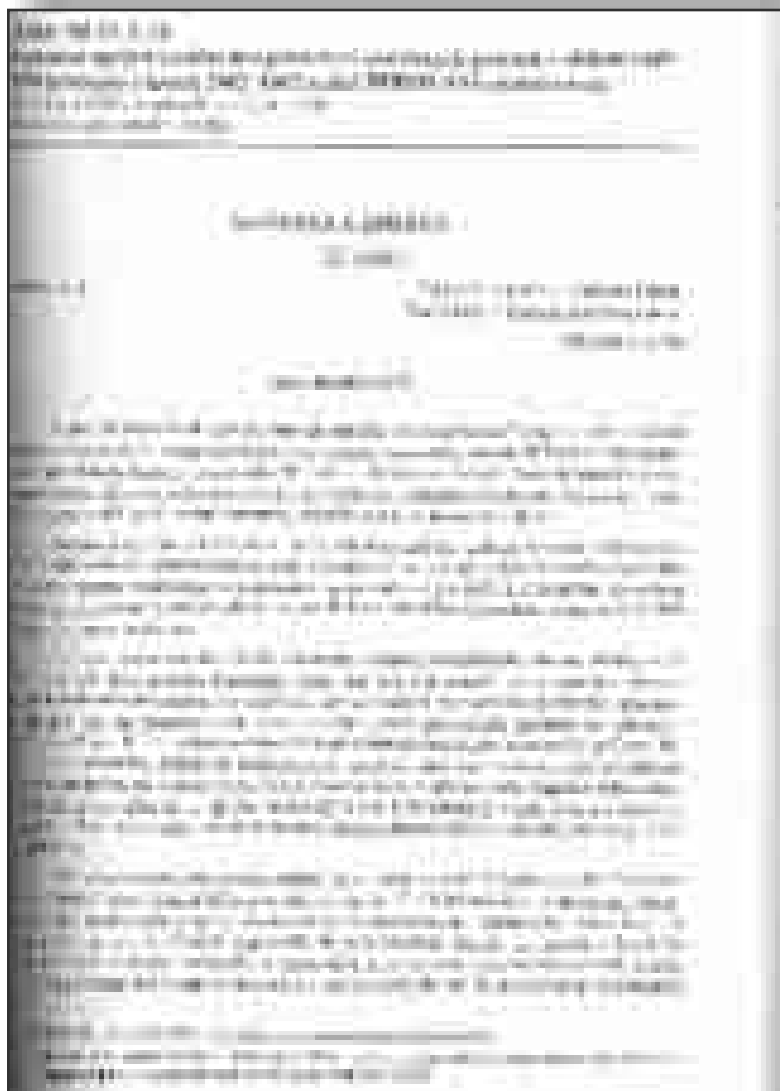
Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR vydal postupně ve své edici Sešity v letech 2003–2004 tři díly dokumentů, které vznikly z činnosti nejrůznějších složek státní moci. Tento vzorek reprezentuje neslavnou činnost československé justice v letech 1948–1953. V tragickém období uvedených let v největší míře poznamenaném etablováním a utužováním komunistického aparátu jako aparátu státního je zřetelně vidět, jaké následky může mít porušení demokratické rovnováhy mezi třemi pilíři státní moci (Montesquieu – teorie dělby moci na výkonnou, soudní, zákonodárnou). Nebezpečné prolínání a opanování moci soudní mocí výkonnou v uvedeném období mělo pro mnohé občany fatální důsledky.

V díle prvním máme možnost seznámit se s tzv. kabinetní justicí, která nalezla normativní zázemí v zákonech č. 231 a 232/1948 Sb., jimiž byl zřízen Státní soud a Státní prokuratura a založeny nové skutkové podstaty umožňující politickou perzekuci. Tato tzv. kabinetní justice se vyznačovala zejména rozhodnutím o vině a výši trestu ještě před vlastním soudním projednáním. Zákonem č. 231/1948 Sb. došlo ke zvýšení trestních sazeb včetně možnosti udělení trestu smrti u většího množství trestných činů. Samy dobové dokumenty pak vypovídají o „pásové výrobě velezrady“, devalvací úlohy obhájce v soudním řízení, používání nezákonných vyšetřovacích metod (provokace, fyzické i psychické násilí, porušování zásady zjištění objektivní pravdy). Odhalují místy až pitoreskní rivalitu mezi Státní bezpečností, Státní prokuraturou, Státním soudem a Nejvyš-

ším soudem, stojící ovšem zcela ve stínu stanovisek komunistické strany reprezentovaných tzv. bezpečnostními pětkami KV KSČ a bezpečnostní komisí ÚV KSČ. Nikoliv na posledním místě prozrazují též mnohé o takřka až „divadelním aranžmá“ některých „velkých“ politických procesů těchto let – např. procesu s Miladou Horákovou, s Rudolfem Slánským, a dosud ne zcela odhaleném podílu sovětských poradců v těchto kauzách. Dále edice umožňuje nahlédnout do závěrečných výstupů dvou ze čtyř rehabilitačních komisí vzniklých při ÚV KSČ, a to komise Kolderovy (od září 1962) a Pillerovy (od dubna 1968). Tyto komise vznikly primárně z vnitřní potřeby komunistické strany vyrovnat se se zjevnými přehmaty justice z inkriminovaných let 1948 – 1954, ale výsledky jejich šetření zůstaly většinou v mezích „stranického myšlení“. Povědomí o demokratické justici a způsobech jejího fungování probleskuje těmito zprávami jen velmi opatrně. Edice ukazuje na to, jak nečekaně bohaté materiály skrývají fondy Vojenského ústředního archivu, Národního archivu, Archivu Ministerstva vnitra České republiky a dalších k danému období.

Druhý díl edice se věnuje zejména organizační struktuře a personálnímu zajištění funkčnosti orgánů účastnících se v soudním řízení. Stranou zájmu by neměla zůstat ani vyjádření K. Klose i nechvalně proslulého prokurátora J. Urválka k situaci v justici a soudnictví ve 40. a 50. letech. Dále má čtenář možnost seznámit se s konkrétním personálním obsazením některých soudů, prokuratury i jednoleté Právnické školy pracujících, která zásobovala justici mj. tzv. dělnickými prokurátory. (Plná třetina tohoto jednoletého právnického studia byla věnována marxismu-leninismu.) Stranou pozornosti čtenáře by neměly zůstat ani osobní charakteristiky některých pracovníků justice, kteří se účastnili na politických procesech 1949–1954. Samostatnou kapitolu tvoří soudci z lidu. Obzvlášť kuriózně působí některá prohlášení těchto soudců, která dávají tušit hloubku jejich nepochopení pro pojem spravedlivá justice. Celkovou atmosféru dokresluje situační přehled a kádrové hodnocení zaměstnanců Generální prokuratury. Nenápadně působí až nepatříčně krátké zápisy z jednání tzv. krajských bezpečnostních pětiek, to ale jen do doby, než si čtenář uvědomí, o čem tyto bezpečnostní pětky rozhodují, aniž by k tomu měly jakékoliv zákonné oprávnění. Samostatná kapitola je věnována veřejným politickým procesům. Vybrané dokumenty objasňují detailnost přípravy k teatrálnímu a propagandistickému průběhu, účinku i načasování vybraných politických procesů. Prospěšné je i publikování základních zákonů konce čtyřicátých a začátku padesátých let – zejména zákona 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky, zákona 232/1948 Sb. o Státním soudu, zákona 247/1948 Sb. o táborech nucených prací, zákona 319/1948 Sb. o zlidovění soudnictví.

Třetí díl pak přináší konkrétní dokumenty z vybraných politických kauz konce 40. a začátku 50. let. Odpůrce komunistického režimu a perzekvované z řad vojáků zde čtrnácti dokumenty reprezentuje kauza generála Kutlvašra. Dobově oblíbené stíhání politických hospodářských deliktů zastupuje tzv. akce BUDOVÁNÍ, která postihla vedoucí pracovníky i další zaměstnance podniku Jáchymovské doly a některých dalších firem. Ze soudních procesů se soukromými zemědělci byla vybrána jihomoravská kauza Jana Vlčka. Z procesů zaměřených proti církvím je v této edici publikován proces s římskokatolickým knězem a teologem ThDr. Oto Mádrem. Všechny tyto procesy sledují vybrané dokumenty chronologicky – od vyšetřování, přes odsouzení, nejrůznější úspěšné i neúspěšné pokusy o odvolání, revize, případná disciplinární řízení s perzekvujícími příslušníky Ministerstva vnitra až po závěrečné rehabilitace obětí těchto politických perzekucí. Nejtristnějším zjištěním je fakt, že spravedlnosti trvalo často přes čtyřicet let, než byl její hlas vyslyšen.

Všechny tři díly jsou doplněny bohatým poznámkovým aparátem, soupisem pramenů a literatury, seznamem zkratk, z nichž mnohé dobové zkratky již upadají v zapomnění, a nepostradatelným jmenným rejstříkem. Jako prameny pro editované dokumenty posloužily nejen fondy tradičních archivů (Národního archivu, Archivu Ministerstva vnitra ČR, Moravského zemského archivu, Vojenského ústředního archivu), ale i soukromé archivy perzekvovaných a spisovny některých soudů. Témata jednotlivých dílů jsou řazena logicky a navazují na sebe. Zatímco první díl se svým výběrem dokumentů snaží o obecné postižení zázemí a mechanismů bujení mocenského aparátu výkonné moci a její pronikání a následné ovládnutí moci soudní a zároveň odpovídá na otázky „Jak?“ a „Proč?“, díl druhý výběrem dokumentů popisujících organizační strukturu, personální obsazení a odborné kvality justičních orgánů a výběrem legislativních norem odpovídá na otázku „Kdo?“. Díl třetí pak na konkrétních kauzách diverzifikovaných do čtyř oblastí (vojáci, církve, zemědělci, podnikatelé) ukazuje Koho? tento nezdravě zbujelý aparát moci postihl. Pro utvoření si základního obrazu o politických kauzách a nezákonnostech justice koncem 40. a počátkem 50. let minulého století poskytují tyto tři díly dokumentů více než bohatý materiál, za což je nutné autorům edice poděkovat.

Karel Beránek

Výbor prací z let 1958–1999

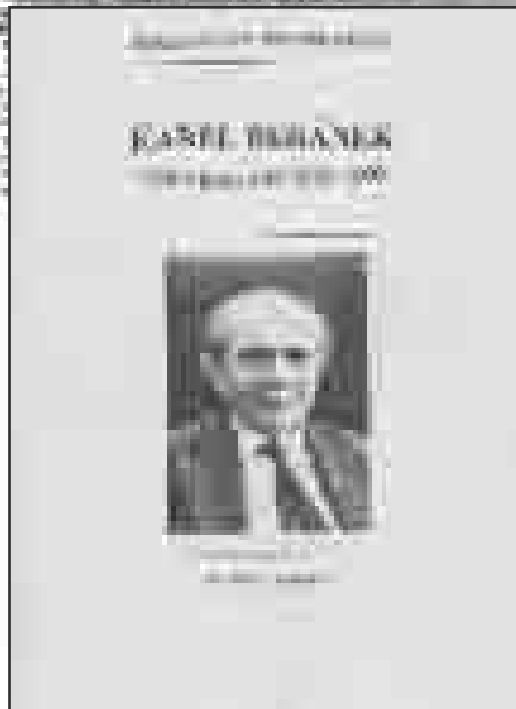
Národní archiv 2005 (275 s.)

Petra Oulíková

Doba sborníků vydávaných při příležitosti životního jubilea významných osobností pomalu končí. Národní archiv se proto loňského roku rozhodl uctít zásluhy svého dlouholetého pracovníka PhDr. Karla Beránka výběrem jeho prací.

Karel Beránek se narodil 15. 7. 1924 v Praze, po studiu latiny a dějepisu na Filosofické fakultě UK v Praze nastoupil v roce 1945 do archivu Univerzity Karlovy. V letech 1952–1984 pracoval ve Státním ústředním archivu. Jeho nevídanou věrnost jednomu pracovišti narušily pouze vnější okolnosti, a to přejmenování Ústředního archivu ministerstva vnitra na Státní ústřední archiv v roce 1954. Karlu Beránkovi vděčíme za uspořádání několika desítek archivních fondů a sepsání inventářů. Díky vynikající znalosti latiny vydal samostatné edice z dějin Karlovy univerzity – např. Manuál rektora UK, 1–2 (1981), Bakaláři a mistři FF UK 1586–1620 (1989).

Drobnější edice obsahují i vybrané práce Beránkova jubilejního sborníku. Jde o třicet rozptýlených a mnohdy těžko dostupných statí z let 1958–1999, publikovaných v českých i zahraničních časopisech a sbornících. Najdeme zde články k dějinám pražské univerzity (*Příspěvek k nejstarším dějinám pražských univerzitních kolejí*, *K otázce palatinátu pražské univerzity*), k lékařské fakultě a dějinám lékárnictví (*Farmaceutické diplomy pražské lékařské fakulty*, *Lékařnická privilegia v českých zemích*), ale také cenný soupis jezuitik ve Státním ústředním archivu (od 1. ledna 2005 Národní archiv), ve kterém autor částečně navázal na svůj článek o bohemikách archivní povahy v rukopisném oddělení Rakouské národní knihovny (SAP 24, 1974). Odborný zájem K. Beránka se však neomezuje pouze na dějiny pražského vysokého učení, ale vyvádí na světlo i jiné archivní prameny z fondů Národního archivu – např. k rušení klášterů za Josefa II., tiskařská privilegia z fondu České dvorské kanceláře atd.

Za všemi příspěvky je vidět mravenčí práce a neúnavná píle, se kterou se autor snažil zpřístupnit bohatý archivní materiál. Úctyhodný seznam archivních pomůcek, které K. Beránek sám či se svými kolegy sepsal, samostatné publikace a edice (21 děl), více jak sto článků a studií, desítky zpráv a recenzí, drobnější popularizační práce jsou uvedeny na konci tohoto v pořadí již třetího jubilentova sborníku.

Zdeněk Šamberger, Studie k dějinám československého archivnictví Národní archiv Praha, 2005, 363 s.

Zdeňka Kokošková

Vroce 50. výročí svého vzniku zařadil Národní archiv (tehdy ještě nesoucí název Státní ústřední archiv v Praze) do edičního plánu publikaci tvořenou souborem zásadních děl PhDr. Zdeňka Šambergera, CSc., které postihují dějiny a metodiku moderního československého archivnictví. Tento sborník je zároveň chápán i jako nekonvenční pocta dlouholetému praktikovi oboru u příležitosti jeho významného životního jubilea.

Do publikace byly redakcí zařazeny a autorem následně upraveny tyto studie: *Československé archivnictví po r. 1918. Stav a organizační vývoj* (původně otištěna ve Sborníku archivních prací /dále jen SAP/ 18, 1968, s. 3–85), *Československé archivnictví po r. 1945* (tamtéž, s. 321–362), *Archivně teoretické názory u nás po roce 1918. Stav a vývoj* (SAP 20, 1970, s. 3–56), *Archivní teorie a praxe po roce 1945. Stav a vývoj* (SAP 21, 1971, s. 385–464), *K archivní restituci s Rakouskem po roce 1918* (Právněhistorické studie 33, 1993, s. 117–139), *Slovensko a archivní restituce s Budapeští po roce 1918* (Slovenská archivistika 25, 1990, s. 21–42).

Ze stručného ale velmi výstižného *úvodu* Jana Kahudy se dozvídáme jak základní údaje z profesionální dráhy Z. Šambergera, tak především důvod výběru předkládaných studií a jejich význam pro současnost. Lze téměř s jistotou konstatovat, že se v českém archivnictví nenachází vysokoškolsky vzdělaný odborník, který by zmíněné práce detailně neprostudoval nebo aspoň zběžně nepřehlédl. Většina z nás některé z autorových četných poznatků upotřebila ve své vlastní archivní praxi, někteří se jen

prostřednictvím zajímavých informací z podrobné historie oboru přenesli o několik desetiletí zpět k zajímavým momentům ale i závažným problémům moderního československého archivnictví.

Obsáhlý sborník doplňuje *bibliografie* autora, ve které se v průběhu sedesáti let nahromadilo úctyhodné množství prací nejrozličnějšího charakteru – od archivních pomůcek přes tématicky velmi pestré odborné publikace, edice a studie až k populárním článkům v novinách a časopisech. Z. Šamberger se pak v připojeném *doslovu* zamýšlí nad připravovanými organizačními změnami českého archivnictví v období Pražského jara a tím i nad důvodem vzniku svých studií o vývoji organizace a metodiky oboru. Publikace je zakončena *obsahovými anotacemi* k prvním čtyřem rozsáhlým studiím, které jsou pravděpodobně dílem redakce, podobně jako již zmíněná bibliografie.

Historická fotografie

**Sborník pro prezentaci historické fotografie
ve fondech a sbírkách České republiky.**

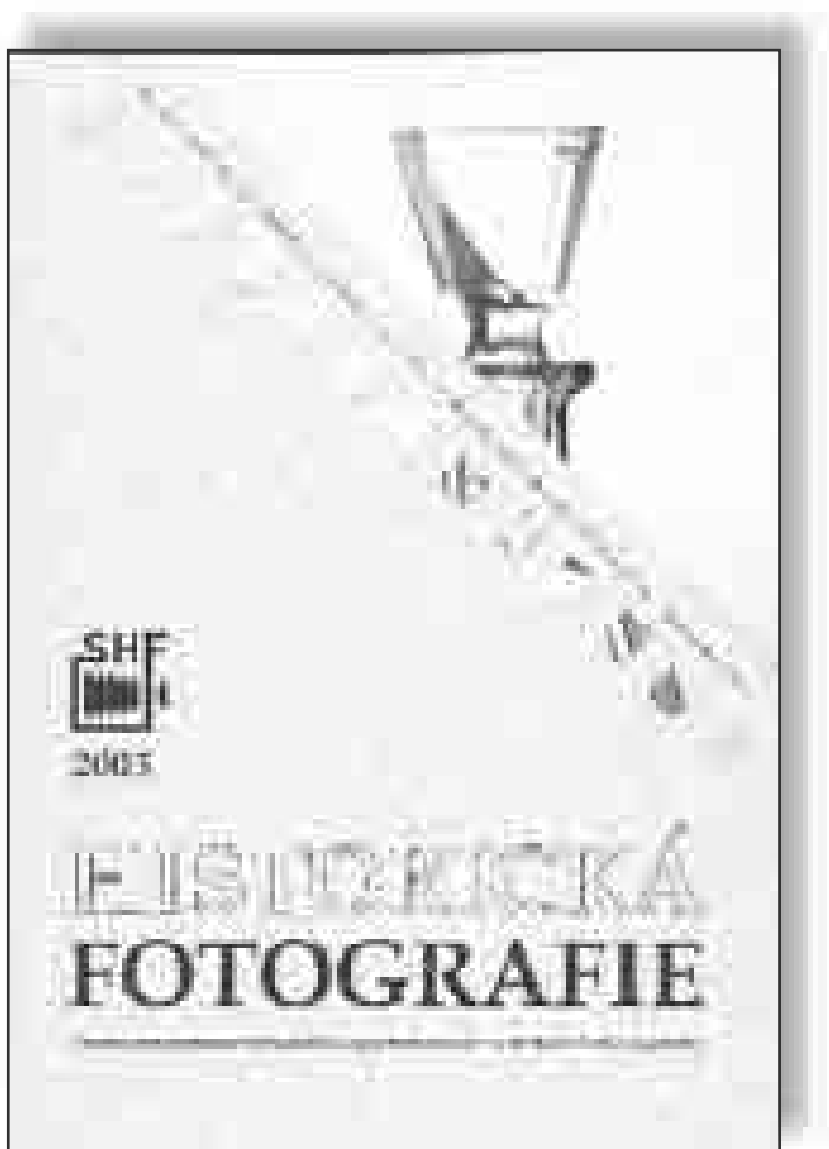
Vydává Národní archiv

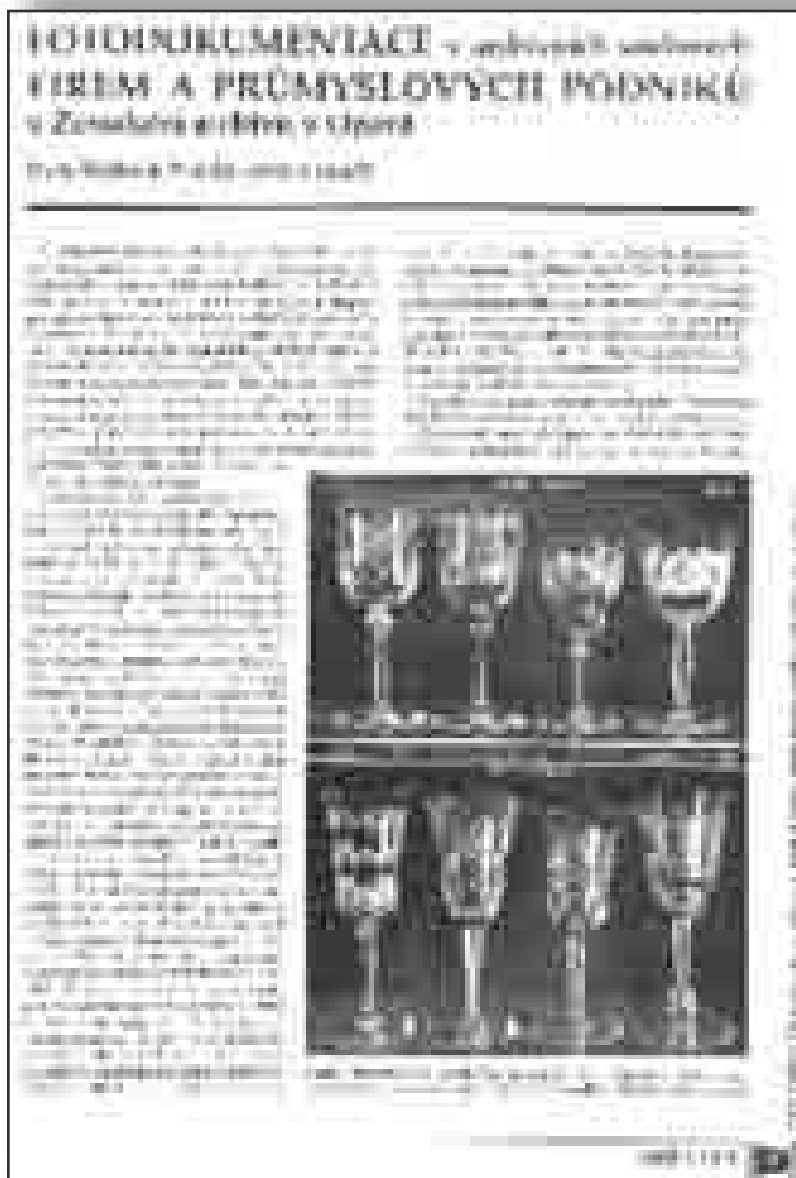
a Muzeum východních Čech v Hradci Králové.

Vladimír Waage

Pod uvedeným názvem se skrývá sličný časopis, vydávaný v pravidelných ročních intervalech, plný starých krásných fotografií a zajímavých článků. Jak jinak u fotografického časopisu ani nemůže být, fotografie tvoří větší část rozsahu všech vydaných čísel. Pod redakcí Evy Drašarové, Radka Pokorného a Zdeňka Zahradníka vyšlo tiskem již pět čísel.

Fotografovat umožnil vynález světlocitlivé vrstvy (1841), která byla schopna trvale uchovat obraz vytvořený optickou soustavou a na ní v kameře vykreslený. Význam tohoto vynálezu je pro lidstvo nesporný. Dá se srovnat i s vynálezem železnice, který pochází prakticky ze stejné doby,

vynálezem knihtisku či vynálezem Internetu. Vynalezení fotografie umožnilo lidstvu zobrazovat sama sebe, výtvořily lidské činnosti či současnou krajinu bez nutnosti použít tužku či štětec a malířské plátno. Z fotografie se na jedné straně stalo umění a na druhé straně dokumentaristika. Fotografie vstoupila do různých vědních oborů jako lékařství a mikroskopie. Začala vznikat fotografie profesionální a amatérská. Postupně fotografie vstoupila do života většiny obyvatel naší planety. Dnes se s ní setkáváme na každém kroku.

Vynález fotografie zapříčinil rozvoj fotografického průmyslu, výrobu fotografických přístrojů a fotografického materiálu. Vynález filmového pásu širokého 35 mm dal vzniknout především filmu. Filmový pás, známý pod názvem „kinofilm“, je spojen se vznikem fotoaparátů vhodných pro pohotovou reportážní fotografii. Tím byl dán základ obrazové fotožurnalistiky.

Od svých začátků se fotografie stala významným historickým pramenem, dokumentujícím nejrůznější historické události. Pramen o kterém se neustále vedou diskuse, především o jeho vypovídací hodnotě.

V čísle 1/2001 prvním článkem je článek Jana Jugmanna „Momentní fotograf na dvoře republikánském“ je obsáhlejší sonda do souboru fotografií Rudolfa Brunera-Dvořáka, z let 1918–1921, uchovávaných v Muzeu hlavního města Prahy. Obsahem článku je komentář k jednotlivým snímkům se snahou zdůraznit určité historické souvislosti. Autor článku upozorňuje na soubor 229 skleněných negativů snímků objevených v muzeu města Prahy. Jedná se o pozdní snímky fotografa Brunera (zemřel 1921), které jsou spojeny s historickými událostmi spojenými se vznikem Československa v roce 1918. Autor stati v závěru zdůrazňuje, že „pro vnímavého čtenáře fotografií mohou mít tyto snímky stejnou vypovídací hodnotu jako písemné materiály.“ Tato myšlenka platí obecněji pro využívání fotografií pro historickou práci.

Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy se stará o odkaz Zdenky Braunerové a v jeho expozici bývala i pamětní síň s vystavenými malířčinými díly. Táňa Hůlková a Miroslav Vlk v krátkém článku „Zdenka Braunerová – soubor sbírkových fotografií fotoarchivu Středočeského muzea v Roztokách“ ukazují řadu zdařilých snímků z roztockého ateliéru, několik malířčiných portrétů a momentek. Řada snímků pochází z významných pražských fotoateliérů (Langhans nebo Eckert). Celkem má muzeum ve své správě 733 kusů fotografií týkajících se Zdenky Braunerové.

Fotografie ve službách etnografie, z této oblasti je příspěvek Heleny Beránkové „Josef Braun – Fotografie 1901–1910“. Mnozí fotografové byli uchvázeni venkovským lidem. Jedním z takových je i Josef Braun

(1855–1929). Autorka, pracovnice Etnografického oddělení Moravského zemského muzea, stručně seznamuje čtenáře s velmi zajímavým životem autora snímků a v příloze reprodukuje snímky s moravskou etnografickou tvorbou J. Brauna. Reprodukované snímky jsou umělecky i dokumentárně velice cenné. Článek je doplněn seznamem skleněných negativů ve sbírkách Moravského zemského muzea.

Jak se žilo a pracovalo v lesích na Královéhradecku, ukazuje článek Jana Koška a Radka Pokorného ze Státního okresního archivu v Hradci Králové. Autoři v článku „Fotografické dokumenty fondu Lesní úřad města Hradec Králové“ prezentují snímky, které mohou být vedle lesních map důležitým pramenem pro historii českého lesa a životního prostředí. V tomto případě se jedná o dokumentární fotografie, které nemusí vynikat emotivností, přesto pro historii lesů mohou mít značný význam.

Historické památky na historických fotografiích a negativech jsou v centru pozornosti všech ochránců a milovníků památek. Fotografie jsou pro pracovníky památkové péče pramenem nenahraditelným, který velice dobře dokumentuje stav památky v čase. Luděk Krčmář ze Západočeského muzea v Plzni seznamuje čtenáře se sbírkou negativů panských sídel uložených v této instituci („Panská sídla na historických negativech Západočeského muzea v Plzni“).

Když není fotografie datována, může se přibližná doba jejího vzniku určit např. podle oblečení osob na fotografii zobrazených. Metodám této podporné datace se ve svých příspěvcích „Datování fotografií podle oděvu“ věnuje Zdena Lenderová z Muzea východních Čech v Hradci Králové: ve sborníku číslo 1/2001 fotografiím, resp. oděvům, od poloviny 19. století do roku 1918 a v čísle 1/2002 v letech 1918–1945. Fotografie ze sbírek Muzea východních Čech, ilustrující článek, jsou vhodně doplněny nákresy oděvů typických pro jednotlivá období.

Sborník „Historická fotografie“ přináší také články věnované péči a ochraně fotografického materiálu, který je uložen prakticky ve všech paměťových institucích.

V čísle 1/2001 jsou z této oblasti dva příspěvky. Článek Ivany Maxové „Přehled poškození černobílých fotografií s želatino-stříbrnou emulzní vrstvou a metody jejich nápravy“ je prezentací výsledků náročného výzkumu uchovávání fotografického materiálu pro budoucnost.

Závěr prvního čísla je věnován vzpomínce na zesnulého českého fotografa Zdenka Feyfara.

V úvodu čísla 2/2002 „Historická fotografie“ Radim Urbánek z Okresního muzea ve Vysokém Mýtě upozorňuje čtenáře na kresby a fotografie

Vratislava Votrubce z let 1891–1894. Jedná se o bývalého gymnasiálního profesora ve Vysokém Mýtě, který se velmi aktivně podílel na přípravě Národopisné výstavy československé. Votrubec aktivně fotografoval ve východních Čechách. Díky jeho zájem o lidovou architekturu máme před sebou cenné dobové snímky stodol, usedlostí a chalup včetně jejich interiérů. Článek je doplněn soupisem negativů uložených v muzeu ve Vysokém Mýtě.

Snímkům „ztraceného“ Brna se věnuje v článku „Kunzfeldovy obrazy Brna na rozhraní věků“ Petra Trnková z Moravské galerie Brno. Jedná se o vybraný soubor snímků nejdéle působícího brněnského fotografa Josefa Kunzfelda (1842–1915), který je uložen v brněnském městském archivu. Josef Kunzfeld byl živnostník, který si založil vlastní ateliér. Vzniklé snímky jsou spojeny s regulací města Brna v roce 1895, kdy byly zbourány městské hradby a celá řada významných staveb. Snímky jsou tak svědky stavu města před regulací. Autorka příspěvkem osvětluje okolnosti vzniku snímků a jejich celkovou historii. Záměr se povedl a článek, jeden z největších rozsahem textu, není jen suchým popisem snímků. Dobrý text byl inspirován vynikajícími snímky starého Brna.

„Pražské reportážní snímky z fotoarchivu Národní politiky v Praze“ od Jana Jungmana z Muzea hlavního města Prahy se věnuje ukázkám redakčního archivu jednoho významného pražského deníku. Autorství snímků není známo, ale celkově se jedná o velmi dobré reportážní záběry nejruznějších událostí po roce 1918 do roku 1932.

Alena Karkošková, Státní okresní archiv Zlín, v článku „Zahraniční učni Baťovy školy práce ve Zlíně“. Přináší několik snímků zahraničních frekventantů na učňovské škole založené v roce 1925 Tomášem Baťou pro vzdělávání vlastních pracovníků. Zahraniční učňové se ve Zlíně objevují po expanzi Baťovy firmy do zahraničí. O jejich pobytu vypovídá jinak obsáhlý soubor fotografií, dnes uložený ve Zlínském okresním archivu.

Snímkům z pražského 9. května 1945 se věnuje Mgr. Tomáš Jakl v článku „Pražský 9. květen ve fotografii“. Autor článku se na základě interpretace snímků zachovaných v různých sbírkách, snaží rekonstruovat průběh 9. května v Čechách. Autor si je plně vědom problémovosti fotografie jako svědka doby.

„Letecké měřické snímky“ – článek o snímcích pořizovaných z letadel v přesně stanovených výškách sloužících jako podklad k výrobě mapových děl. Moderní kartografie se bez těchto snímků prakticky neobejde. Petr Stehlík z Vojenského topografického ústavu (VTOÚ) v Dobrušce informuje čtenáře o tomto druhu snímků pořizovaných jako podklady pro mapy pro vedení bojů, ale z těchto snímků lze vyčíst velkou řadu

informací, které člověk na zemi nemůže vidět. Technika a fotografický materiál k tomuto snímkování musel splňovat velké požadavky na rozlišovací schopnost a spektrální citlivost ke všem viditelným barvám. V tomto případě se jedná o čistě technickou fotografii, kde je omezena tvůrčí činnost fotografa. V závěru příspěvku autor článku podává malou informaci i o archivu leteckých snímků dnes uložených ve VTOPÚ Dobruška.

Úvodní článek čísla 1/2003 autora Libora Jůna z Archivu Národního muzea „Právník a diplomat Vojtěch Mastný na snímcích ateliérů Drtikol, Eckert a Langhans“ se věnuje portrétům Vojtěcha Mastného, které jsou součástí osobního fondu Dr. Mastného v archivu muzea. Jedná se o krásné osobní portrétní snímky od tří významných pražských fotografů. Všechny fotografie dokazují zvládnuté řemeslo a pochopení osobnosti.

„Vysokomýtští třicátníci. Činnost 30. pěšího pluku v letech 1918–1920 ve fotografii“ – Tento článek Jiřího Junka z Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě je malým historickým medailónkem působení 30. pěšího pluku z Vysokého Mýta, doplněným snímky dokumentujícími činnost jednotky a život jejích vojáků z uvedených let. I ve vojenských fotografiích lze nalézt fotografie zajímavých objektů jako most přes Poprad či venkovské stavby. Na snímcích je vidět i různorodost zobrazených vojenských stejnokrojů.

Tomáš Jakl z Vojenského historického ústavu v Praze ve svém příspěvku „Označení sovětských tankových armád v Čechách v květnu 1945“ přináší informace o ne zcela probádané oblasti a dokumentuje je fotografiemi z různých sbírek (včetně vlastní kolekce).

Emilie Benešová ze Státního ústředního archivu, dnes již Národního archivu, ve svém průřezovém příspěvku „Fotografie ve fondech a sbírkách Státního ústředního archivu“ odbornou veřejnost a zájemce o historické fotografické prameny seznamuje s fotografickým bohatstvím Národního archivu. Archiv má vybudované zvláštní oddělení pro tento typ dokumentů se specializovanými depozitáři. Článek je doplněn seznamem archivních fondů, jejichž součástí jsou fotografie.

Příběh muzejního fotografa a jeho snímků připomíná ve svém příspěvku Jiří Zikmund, Muzeum východních Čech („Fotografie ve sbírkách muzea Východních Čech v Hradci Králové“). Již v roce 1904 hradecké muzeum získalo od města fotoaparát, který měl původně sloužit městské policii. Dodnes je uložen ve sbírkách muzea. Prvním kdo pro muzeum na tomto fotografickém přístroji formátu 13 x 18 ostřil snímky, byl František Žaloudek (1863–1935). Zároveň byl zakladatelem muzejní fotografické sbírky. Jeho hlavní náplní bylo tvůrčí fotografování, při kterém vytvořil jedinečný fotografický dokument Hradce Králové. Přílohou článku je řada snímků z přelomu 19. a 20. století, které jsou autorskými díly jiných fotografů.

Škoda, že článku není ilustrován žádnou Žaloudkovou fotografií, možná neexistuje.

„Půvab a otazníky starých policejních fotografií“ je název příspěvku od Lubomíra Uhlíře z Policejní akademie ČR v Praze. Článek je vybaven velkým množstvím snímků patřících čistě do oblasti dokumentární fotografie. Na uvedených fotografiích je vidět práce policie a pozornost je věnována policejním uniformám v různých etapách vývoje. Takovéto snímky jsou vítaným pramenem pro historiky a autory hraných filmů s policejní či četnickou tematikou. Na rozdíl od ostatních článků ve sborníku je popis snímků ukryt v textu, což považuji za redakční chybičku.

V tomto čísle sborníku je rovněž zveřejněna informace Dany Modráčkové o zprovoznění chlazeného depozitáře pro uložení fotografických dokumentů v regionálním muzeu Chrudimi s popisem instalovaného zařízení, a také s uvedením problémů, které mohou při takové akci nastat. Radka Durmanová píše o počítačové aplikaci firmy Bach systém s.r.o. Olomouc „Demus“ pro evidenci muzejních sbírek. Jedná se o aplikaci, která pro svůj provoz vyžaduje nainstalovaný MS Access 97. Aplikace dle autorky umožňuje přenos dat do centrální evidence sbírek.

Číslo 1/2004 začíná „Galerií významných osobností Jindřicha Vaňka“ s řadou fotografických portrétů (autorem příspěvku je Libor Jůn z Archivu Národního muzea). Zabývá se životem a tvorbou dnes zapomenutého fotografa Jindřicha Vaňka (1888–1965). Jindřich Vaněk byl pro veřejnost prakticky znovu objeven až díky výstavě pořádané v Národním muzeu v roce 2004. Vaňkova sbírka, spíše životní dílo, vznikala 50 let. Při fotografování Vaněk využíval kinofilmového přístroje Leica, velmi vhodného pro momentní a pohotovostní snímky. Objektivy jeho Leicy byly zachyceny známé osobnosti především z uměleckého světa, pěvci Národního divadla, významní malíři, spisovatelé, herci a vědci. Historiky a archiváře potěší otištění portrétu Gustava Friedricha v rektorském taláru. Autor článku přiřazuje Jindřicha Vaňka do řady významných fotografů vedle Drtikola a Langhase.

I ženy se umějí vynikajícím způsobem dívat na svět objektivem fotoaparátu. Jednou z takových žen byla i Grete Popper nebo též Markéta Popperová (1897–1977). Pocházela z německo-české rodiny a její život a umění jsou spojeny s oběma kulturami. O ní, jejím původu, životě, působení a technice jejího fotografování se věnuje Zuzana Kopecká, studentka FF Masarykovy univerzity v Brně, obor dějiny umění – pomocné vědy historické. Jedná se o velmi dobrou studii o vynikající fotografce, která se ve své době, v třicátých letech vyrovnávala významným fotografům, ale také o prolínání české a německé kultury na příkladě fotografií. Článek

„Poznámky o životě a díle fotografky Grete Popper“ je doplněn krásnými ukázkami z různých let. Dnes je fotografická pozůstalost Popperové uložena v Moravské galerii v Brně.

Filosofická fakulta Masarykovy university v Brně je zajímavou líhň budoucích odborníků na dějiny fotografie, protože další velmi zajímavý a hodnotný článek – „Club Deutschen Amateurphotographen in Prag a jeho umělecké směřování na počátku 20. století“ – pochází též z FF MU. Je výsledkem práce interní doktorandky na semináři dějin umění Petry Trnkové. Článek se věnuje počátkům amatérské umělecké fotografie, která mohla vzniknout až po vynálezu suchých desek v roce 1871. V Praze se amatérské fotografii začali věnovat v roce 1889 členové Klubu amatérské fotografie. Později byly zakládány podobné německé kluby. Autorka ve svém článku rozebírá stručně historii klubu německých fotoamatérů v Praze a uměleckou úroveň snímků jeho členů. Článek je doplněn krásnými poetickými ukázkami německých fotoamatérů z první dekády 20. století. Článek je opět příspěvkem k dějinám české německé kultury.

Jitka Bartůšková a Vladimíra Hradecká ve svých článcích prezentují fotografické sbírky uložených ve Státním oblastním archivu Praha: Jitka Bartůšková se v článku „Dobové fotografie z Janovického archivu“ věnuje fotografiím ve fondu Velkostatek Vrchotovy Janovice. Drobný příspěvek je doplněn ukázkami fotografií zámku a rodinných fotografií Nádherných. Článek Vladimíry Hradecké „Fotografie a sbírkách Státního oblastního archivu v Praze“ je souhrnnou informací o archivních fondech SOA Praha, ve kterých jsou uloženy fotografické dokumenty. Článek je doplněn soupisem fondů a několika ilustrativními snímky.

Helena Beránková v příspěvku „Etnografická sbírka etnografického ústavu Moravského zemského muzea“ podává krátkou informaci o fotografické sbírce zemského muzea s etnografickou tematikou. Hlavní sbírky vznikly v prvním desetiletí 20. století a autory snímků byli významní fotografové, například Josef Braun (viz samostatná studie v čísle 1/2001), Karel Plicka a další.

Příspěvek Roberta Speychala z Vojenského historického ústavu Praha „Československé stejnokroje ve fotografiích z let 1918–1939 (1)“ přináší historické fotografie stejnokrojů prvorepublikové československé armády, četnictva, státní policie a finanční stráže.

Alena Lábová z Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy se ve svém důkladném článku „Jak je to s pravdomluvností fotografie?“ zabývá vypočítací hodnotou fotografického snímku pro historii. Tento článek by měl být doporučenou literaturou pro studenty historie při studiu úvodu do studia dějepisu. Autorka v úvodu článku uvádí, že k manipulaci se snímkem

po jeho expozici a vyvolání docházelo prakticky hned v době vynálezu fotografie. V roce 1840 se prakticky jednalo o režírování a hraní na snímku za účelem klamání diváků. Před vynálezem autotypického štočku (1882) se fotografie publikovaly v tisku grafickou technikou dřevořezu. Při této technice vznikly v tisku změny oproti původnímu fotografickému snímku. Dále se autorka věnuje fotomontáži a retuši fotografií, které měly zakrýt vady fotografovaných osob či vady snímku. Dalším trikem pro změnu skutečnosti na snímku může být fotomontáž. Ta se vyvíjela až k svébytnému výtvarnému výrazu například ve fotomontážích Johna Heartfielda či Alexandra Rodčenska. Zde si myslím, že se nejedná o klamavost, ale svébytný výtvarný projev. Jedná se o emotivní fotografii. Pro historiky je však důležitá „politická retuš“, kterou prováděli všichni fotografové pracující na politické objednávky ve všech režimech. Při této retuši se využívaly techniky klasické retušovací práce a režírování snímků. V době digitální fotografie by měl historik být velmi skeptický k publikovaným snímkům. Vše mohlo být úplně jinak než je prezentováno. I takové příklady autorka uvádí. Tento článek považuji ze všech článků za nejprínosnější.

Závěr čtvrtého čísla je věnován fotografické konferenci na Vysoké škole umělecko průmyslové v únoru 2004.

Tomáš Jakl informuje o Britském válečném muzeu, respektive fotoarchivu. Popisuje archivem poskytované služby a způsoby vyhledávání. Zaujalo mne poskytování elektrografických kopií zdarma.

Dosud poslední vydané páté (jubilejní) číslo sborníku Historická fotografie vyšlo v roce 2005. Je uvedeno kolektivním dílem tří autorů – Jana Bílka, Erika Maršouna a Ivana Šťovíčka „Fotografie v archivním fondu Edvarda Beneše“. Za života naše druhého prezidenta Edvarda Beneše vznikla řada snímků, které po čase a bloudění světem skončily v osobním archivu, který je dnes v péči Masarykova ústavu Akademie věd. Fotoarchiv sdílel osudu E. Beneše a ČSR. Soukromý archiv si podle autorů Beneš založil již ve funkci ministra zahraničí. Autoři ve studii popisují osudy archivu od jeho vzniku v několika kapitolkách: První část, o vzniku fotografické části Benešova archivu, část končí zvolením E. Beneše prezidentem. Druhá část popisuje pohnuté osudy archivu v době okupace, kdy část archivu zůstala na území protektorátu a nová část archivu vznikala v exilovém prostředí v Londýně. Třetí část se věnuje popisu osudů archivu v letech 1945–1948. V té době se Benešův archiv stal součástí kanceláře prezidenta republiky. Ještě pohnutější osudy zažíval archiv po úmrtí E. Beneše, kdy byl v centru pozornosti bezpečnostních orgánů. Od roku 1953 byl součástí Ústavu dějin KSČ. Po roce 1989 se osobní archiv E. Beneše dostal do nově otevřeného ústavu TGM. Tam byl také zpracován. Tištěná pomůcka

k tomuto archivu je k dispozici v ústavní studovně a na internetové adrese Masarykova ústavu je zase databáze s náhledy fotografií.

Fotografií v osobním Benešově fondu je 3094 inventárních jednotek. Článek se zabývá popisem fondu, nikoli hodnocením skupin fotografií. Jedná se čistě o reportážní záběry bez snahy proniknout do duše fotografovanych. Studie patří spíše k archivně historickým studiím.

Jiří Zikmund z Muzea východních Čech v Hradci Králové se zabývá v článku „Vesnický fotoateliér rodinné firmy Novotný v Dětenicích na Libáni“ živnostenskou a amatérskou fotografií na našem venkově. Podle autora se nikdo dosud toto zajímavou tematikou nezabýval. Jako muzejník ví, kde hledat stopy po této činnosti. Jsou to především nejrůznější sbírky fotografií ve fondech muzeí. Nevelký článek jde po stopách fotografické dětenické dynastie, kterou založil Vincenc Novotný (1848–1928). Fotografický ateliér v Dětenicích působil od roku 1901 až do znárodnění v roce 1949. Článek je ilustrován několika ukázkami z tvorby Novotných, tak i současnými snímky Jiřího Zikmunda dokumentujícími to, co zbylo z fotoateliéru Novotných. Příspěvek je cennou a důkladnou informací mapující část dějin české fotografie.

Článkem „Fotografie mlýnů v regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě“ se Radim Urbánek (Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě) zabývá historií vodních mlýnů u Vysokého Mýta. Článek je ukázkou, jak lze využít fotografický pramen k dějinám techniky, je doplněn řadou pěkných dokumentárních fotografií.

„Spisovatel Ignát Herrmann ve fotografických dokumentech fotoarchivu Muzea východních Čech v Hradci Králové“ je název příspěvku Pavly Korienské (Muzeum východních Čech). V tomto muzeu je zachována sbírka fotografií, v níž je uložen soubor snímků z osobního vlastnictví I. Herrmanna. Z Hradce pocházeli Herrmannovi rodiče a předci a on sám v něm strávil dětství a mládí. Proto podle jeho přání byla hradeckému muzeu odkázána spisovatelova pražská pracovna, knihovna, osobní předměty a řada fotografií. Vedle malého životopisného medailónku jsou v rozpravě otištěny na ukázkou některé fotografie ze spisovatelova soukromí.

Jan Košek, Státní okresní archiv Hradec Králové, se ve svém článku „Osobní fond amatérského fotografa Miroslav Koska ve Státním okresním archivu“ věnuje výjimečnému osobnímu fondu, který je uložen ve zmíněném okresním archivu. Jeho atypičnost spočívá ve velkém množství fotografického materiálu oproti běžným osobním fondům. Miroslav Koska, hradecký rodák, se narodil v roce 1903. Autor článku se věnuje pozoruhodnému životu autora fotografií a uspořádání fotografické části osobního fondu Miroslav Koska. Článek je ilustrován mnoha Koskovými díly. Veli-

ce zajímavé jsou snímky z Podkarpatské Rusi, kde Kosek určitou dobu působil. Působivé jsou snímky venkovanů z Podkarpatské Rusi, Židů z Mukačeva aj. V osobním fondu jsou rovněž další snímky z Koskových cest po světě.

Pozoruhodným příspěvkem je črta Marcely Suchomelové „Fotografický pohled“ malíře Jana Vochoče“. Jedná se v podstatě o edici jednoho dopisu malíře Jana Vochoče (1865–1920) Arnoštu Chotkovi. Dopis je dosud v soukromí. Je zachován pouze v konceptu a je datován počátkem roku 1918. Obsahem dopisu je vyjádření vztahu pisatele k tehdy novému vynálezu fotografie, který se počátkem 20. století rychle rozšiřoval. Vochoč považuje fotografii na jedné straně za velký vynález a na druhé straně za pomíjivou záležitost. Kupodivu si všímá i stránky sociální, fotografií si mohou na rozdíl od malířských portrétů dovolit i méně majetní. Dopis vznikl v době, kdy malíři a různí „umělci“ ve fotografech viděli velkou, zabíjející konkurenci. Fotografie ze začátku své existence hodně využívala kompozičních metod malířství. Postupem doby si fotografové našli vlastní výrazové prostředky. Někteří významní malíři i dobře fotografovali. Příkladem může být Alfons Mucha. Ten je možná autorem jedné z otištěných fotografií – portrétu Jana Vochoče s manželkou Magdalenou. Edice dopisu je dobrým edičním počinem. Dopis by měl rozhodně patřit i do učebnic dějin fotografie a výtvarného umění.

„Historický fotografický materiál mobiliárních fondů hradů a zámků spravovaný Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm středních Čech v Praze“ pod tímto téměř „barokním“ názvem článku je skryta informace o projektu Ministerstva kultury „Evidence a odborné zhodnocení fotografických fondů na zpřístupněných objektech spravovaných Státním ústavem středních Čech v Praze a jejich ochrana“. Cílem projektu je, jak vyplývá z názvu příspěvku, evidence, dokumentace odborná interpretace, zpracování fotografických fondů a jejich zhodnocení. Informativní článek je doplněn fotografiemi, a také reprodukcí daguerrotypie s pouzdrem ze zámku Hořovice.

„Fotodokumentace v archivních souborech firem a průmyslových podniků v Zemském archivu v Opavě“ je článkem o oboru reklamní fotografie, která vlastně zboží firmám pomáhala prodávat. Autorka článku Ivana Tarabová ze Zemského archivu Opava se věnuje právě těmto fotografiím ze sbírek archivu. Článek je doplněn řadou ukázek, které vynikají vysokou profesionální úrovní, jako například vzorník užitkového skla (sklo patří k objektům, které se nejobtížněji fotografují). Uveřejněné snímky kolejových vozidel z Vagónky ze Studénky ukazují to, co jsme uměli úspěšně vyrábět, a zároveň jsou vyhledávaným pramenem pro případné rekonstrukce vozů.

Každé regionální muzeum má ve svých sbírkách řadu fotografií ze svého regionu, nevýmaje ani Krkonošské muzeum ve Vrchlabí. Naše nejvyšší hory kromě lyžařů lákaly i celé generace významných mistrů krajinářské fotografie. V článku „Fotografie a negativy ve sbírkách Krkonošského muzea ve Vrchlabí“ Blanka Zázvorková, pracovnice tohoto muzea, čtenáře informuje o fotografických sbírkách muzea, mezi jejichž autory jsou Jindřich Eckert, J. F. Langhans a další, především místní fotografové; z moderních fotografů např. Z. Feyfar. Muzeum má bohatou akvizici fotografií. Bohaté sbírky muzea mu mohou přinést i komerční úspěch ve formě fotografických publikací.

Emilie Benešová ve své cestovní správě z Itálie čtenáře informuje o digitalizaci historických fotografií a o zpřístupňování skenů badatelům a veřejnosti.

Závěr posledního čísla Historické fotografie patří zajímavému seznamu bakalářských a magisterských diplomových teoretických prací vypracovaných studenty Institutu tvůrčí fotografie Slezské university v Opavě (1993/8–2004).

Dosud vydané sborníky pohladí čtenáře po těle i po duši. Jedná se o povedený podnik, který potěší především ty, kteří se umějí na svět dívat prostřednictvím hledáčku svého fotoaparátu. Historikové z různých oblastí získají zajímavou inspiraci a přehled o sbírkách fotografií v českých paměťových institucích. Sborník je zároveň pěknou ukázkou spolupráce muzeí a archivů. Velkým kladem je, že redakce dává příležitost publikacím autorů regionálních pracovišť sbírkových institucí. Úroveň všech článků je velmi dobrá. Většina článků je doplněna kvalitními reprodukcemi traktovaných artefaktů. Ve sbornících se najdou příspěvky k dějinám fotografie, dějinám regionů a k osudům zajímavých osobností před i za fotoaparátem. U některých článků jsou fotografie podkladem pro hlubší historickou studii, v jiných případech jde spíše o výčet či popis, ale i tyto popisné články jsou přínosné upozorněním na existenci zajímavých a někdy i unikátních fotografických dokumentů. Zároveň se zde najdou užitečné informace technického rázu, především k ukládání a restaurování fotomateriálů.

Po technické a výtvarné stránce nelze sborníkům nic vytknout. Netradiční zešikmená obálka se stylizovanou perforací kinofilmu, která překrývá titulní fotografii, dává tušit zaměření obsahu. Tisk je velice kvalitní. Každé číslo je v jiném barevném odstínu, který napodobuje historické tónování fotografií.

Zatím schází články o materiálně technické základně fotografie u nás, myslím tím výrobu přístrojů a fotomateriálu, a také příspěvky o vzniku a rozšiřování barevné fotografie.

Pár drobností asi při redakci uniklo, jako je například nejednotnost popisu fotografií doprovázejících texty. Co ovšem působí nedobrým dojmem, je číslování sborníků. Doporučoval bych průběžné číslování. Neznalý čtenář je při uvádění citací zmaten, kolik vlastně jednotlivých čísel v tom či onom roce vyšlo.

Redaktorům je nutno poděkovat za vykonanou práci a popřát jim hodně zdaru v dalších ročnících Historické fotografie.